

Сліпенюк В. В.

адвокат,

*аспірант кафедри конституційного права та правосуддя
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

**ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ОСОБИ НА ВИКОРИСТАННЯ
В СУДОЧИНСТВІ РІДНОЇ МОВИ АБО МОВИ,
ЯКОЮ ОСОБА ВОЛОДІЄ**

Вирішальну роль для участі в судовому процесі має закріплена в низці міжнародних договорів та нормативно-правових актів рівність учасників судочинства за мовною ознакою. Не є винятком і наша держава: в Україні на законодавчому рівні закріплено рівність учасників судового процесу перед законом і судом за мовною ознакою та гарантується конституційне право особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє.

Належна реалізація конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, залежить від багатьох чинників. Серед них вагоме місце займають якісні теоретичні положення та наукові рекомендації. Останні розкривають його сутність, вирішують проблемні питання та спрямовують правозастосовця «у вірне русло». Невід’ємним та головним елементом науково-теоретичної бази для реалізації конституційного права особи на використання в

судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, є доктринальне тлумачення його поняття. На жаль, у вітчизняній правовій науці досі не здійснено комплексне дослідження даного права, що обумовлює відсутність підходів щодо його визначення. Тому, з огляду на теоретичну та практичну значущість, вважаємо за доцільне в цій роботі продемонструвати власний погляд на поняття «конституційне право особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє».

Важливою традицією сучасної юридичної доктрини є використання дискусії як основи для формулювання власного погляду на те чи інше право або явище. Проте, з огляду на відсутність теоретичних розробок щодо розуміння конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою особа володіє, вважаємо за доцільне надати авторське розуміння його поняття за результатами етимологічного, лінгвістичного та нормативного аналізу його основних складових. До останніх пропонуємо віднести терміни «рідна мова» та «володіти мовою».

Серед мовознавців вироблено три підходи до розуміння поняття «рідна мова» [8, с. 231]. Так, відповідно до першого підходу, під нею розуміється мова нації, мова предків, що поєднує людину з її народом, із попередніми поколіннями, їхніми духовними надбаннями [6, с. 121]. Другий підхід ототожнює рідну мову з мовою, на якій людина мислить без додаткового самоконтролю, за допомогою якої легко та природно висловлює свої думки в усній і письмовій формі, тобто є основною або функціонально першою мовою [5, с. 46]. Натомість, згідно третього підходу, який, на нашу думку, є найточнішим, рідна мова – це мова, яку людина засвоює з раннього дитинства без спеціального навчання, перебуваючи у відповідному мовному середовищі (перша мова) [4, с. 35].

Пристаючи до з'ясування сутності іншої мовної складової досліджуваного конституційного права, видається доцільним передусім відзначити наступне. Ключові міжнародні документи, а саме: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року [1, ст. 6] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [2, с. 14] визначають таку мову як «мову, яку особа розуміє». Разом з тим, Конституція України та інші нормативно-правові акти визначають альтернативну мову для забезпечення рівності учасників судового процесу, як «мову, якою особа володіє». З огляду на існуючі відмінності та з метою з'ясування найбільш оптимального варіанту щодо визначення альтернативної мови, яка використовується для забезпечення рівності учасників судового процесу, вважаємо за доцільне розглянути тлумачення термінів «володіти мовою» та «розуміти мову».

Термін «розуміти мову» віднайшов своє роз'яснення у словникових джерелах. Зокрема, у восьмому томі Словника української мови серед визначення терміну «розуміти» розривається й поняття «розуміти мову» як можливість правильно сприймати сказане, написане, уміти говорити мовою; уміння пізнавати зміст якого-небудь явища за його зовнішніми ознаками, проявами, слідами і та ін. [7, с. 842].

Попри це, словники української мови, на жаль, не надають розуміння таких словосполучень як «володіти мовою» чи «володіння мовою». Серед лінгвістів поширеним є виділення рівнів компетентностей особи щодо володіння тією чи іншою мовою. Наприклад, Л.В. Щерба вважає, що «володіння мовою можна подати як уміння правильно сприймати усні і письмові тексти, тобто витягувати всі закладені в них смисли і створювати з більшою або меншою свободою власні тексти; як уміння виражати ту саму думку різними (в ідеалі всіма можливими в певній мові) способами, адекватно реагуючи на ситуації дійсності за допомогою мовленнєвих учинків (речень, фраз, текстів та ін.); як уміння відрізняти в мовному смислі і адекватні обставинам спілкування висловлення від неправильних і неадекватних; як уміння зрозуміти і сказати потрібні слова в потрібний час і в потрібній ситуації» [8, с. 14].

Аналізуючи вище наведені положення, можна дійти висновку, що термін «володіти мовою» за своєю суттю є синонімічним терміну «розуміти мову». Однак, існуюча етимологічна й лінгвістична подібність вказаних термінів та їх змістовна складова лише частково взята до уваги при прийнятті вказаних міжнародних договорів та вітчизняних нормативно-правових актів, що регламентують конституційне право особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою особа володіє.

Також в контексті даного дослідження слід звернути увагу на статтю 11 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII, в якій визначаються рівні володіння державною мовою. Положення наведеної статті дають змогу зробити висновок, що даним законодавчим актом, всупереч лінгвістичних напрацювань, поняття «розуміти мову» та «володіти мовою» визначені не як синонімічні, а як частина та ціле. На думку вітчизняного законодавця, володіння мовою має декілька рівнів, кожен із яких відрізняється більш ширшими, з лінгвістичної точки зору, можливостями щодо розуміння мови та наступного її вживання. Таким чином, на нормативному рівні володіння мовою означає не лише наявність у особи відомостей про звуки, слова, словосполучення, речення, правила їхнього застосування в певній мові, а й можливість їхньої практичної реалізації із правильним смисловим навантаженням. Тому, попри лінгвістичну синонімічність термінів «розуміти мову» та «володіти мовою», а також твердість міжнародних актів у сфері захисту

прав людини, вважаємо за доцільне дотримуватись тенденцій сучасної вітчизняної практики законотворення та в якості альтернативної мови, яка використовується для забезпечення рівності учасників судового процесу, використовувати мову, якою особа володіє.

Підсумовуючи всі вищезазначені положення, вважаємо, що під конституційним правом особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, слід розуміти передбачену джерелами конституційного права країни можливість особи, яка не володіє мовою судочинства, використовувати для участі в ньому мову, яку вона засвоїла без спеціального навчання, перебуваючи у відповідному мовному середовищі, або мову, яку вона може правильно сприймати та відтворювати для забезпечення своїх прав та інтересів, а також виконання обов'язків, передбачених процесуальним законодавством. Сподіваємося, що дане визначення стане основою для формулювання науково-теоретичної бази подальшого дослідження конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою особа володіє, та сприятиме його реалізації.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст.81
4. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социоллингвистика: учебник. М.: Изд-во Рос. гос. гуманитар. ун-та, 2001. 437 с.
5. Вахтин Н. Б., Головкин Е. В. Социоллингвистика и социология языков. Санкт-Петербург: ИЦ «Гуманитарная Академия»; Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2004. 336 с.
6. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1994. 218 с.
7. Словник української мови: в 11 т.т./ за ред. І. К. Білодіда. Т.8. К.: Наукова думка, 1977. 1345 с.
8. Сліпенюк В. В. Правове забезпечення права на використання в судочинстві рідної мови або мови, яку особа розуміє. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство*. 2018. Т. 23. Вип. 1. С. 230-240.
9. Щерба Л.В. Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики. 2-е изд. М.: Высш. школа, 1974. 112 с.